

Oriol de BOLÒS i CAPDEVILA (Olot 1924 - Barcelona 2007)

El passat 23 de març va morir un dels botànics capdavaners dels Països Catalans. La seva obra científica i la seva influència en la formació de nous botànics i en la fixació d'idees bàsiques per una bona gestió del nostre patrimoni natural han estat decisives. Josep VIGO (1998) va publicar un estudi detallat sobre la trajectòria docent, científica i cultural de Bolòs, i ha preparat per a la revista *Contributions to Science* un estudi (d'on hem extret forces dades), de la seva obra i personalitat. La part més extensa d'aquest darrer treball és la relació completa de les seves publicacions científiques i d'opinió (vegeu a VIGO, en premsa, les referències bibliogràfiques no consignades en aquesta nota). Una aproximació més viva a la seva aventura vital la trobem en el llibre *Oriol de Bolòs. Una vida dedicada a l'estudi de la Botànica*, de la col·lecció Biografies, de la Fundació Catalana per a la Recerca (PAIROLÍ 2001).

Bolòs fundà dos periòdics botànics: *Acta Phytotaxonomica Barcinonensia* (1965) i *Acta Geobotanica Barcinonensia* (1968), reunides en 1978 en la revista única, *Acta Botanica Barcinonensia*, que ara recull aquestes breus consideracions.

Trajectòria vital i professional

Oriol de Bolòs havia nascut a Olot, fill d'Antoni de Bolòs i Vayreda, d'una nissaga de farmacèutics bona part dels quals s'havia dedicat a la botànica. També era

parent del botànic Estanislau Vayreda. El trasllat de la seva família a Barcelona (1927), on el seu pare havia adquirit una farmàcia, el lligà a la nostra ciutat, on es llicencià en Ciències Naturals (1948). Obtingué el doctorat en 1950, amb una tesi sobre la vegetació del Montseny. En el curs 1949-50 ja el trobem incorporat a la Universitat de Barcelona, on al maig de 1953 va obtenir la càtedra de «Fitografia i Ecologia Vegetal». L'accés a la càtedra d'una persona jove com ell (29 anys), solidament format, amb idees modernes en Botànica, i gens compromès amb les oligarquies que en aquell temps dominaven aquesta àrea acadèmica a bona part d'Espanya, fou un fet molt afortunat per la botànica catalana, que hem d'agrair a la intensa preparació a què s'havia sotmès, a la qualitat i quantitat de la seva producció científica i al respecte que els seus mestres, Pius Font i Quer i Josías Braun-Blanquet mereixien, malgrat els temps revolts, entre els seus col·legues espanyols.

Amb sàvia discreció, continuà treballant intensament en el coneixement de la flora i vegetació dels Països Catalans. Sobre la base metodològica que ell perfeccionà i aplicà en un nombre molt extens d'articles científics i de llibres es fonamentaria l'escola botànica catalana, actualment amb plena maduresa i expansió, així com el corpus bàsic de coneixements necessari per emprendre la redacció de la *Flora dels Països Catalans*, reunida en 4 volums (Bolòs i Vigo, 1984-2001), la tipificació i cartografia de les comunitats, i la delimitació de les àrees de més valor del Principat i dels Països Catalans en conjunt.

Vinculat desde molt aviat a l'Institut Botànic de Barcelona, fundat per Pius Font i Quer, i posat desde 1939 sota la direcció del seu pare, Antoni, n'esdevingué després director (1967-1984). Recordem que s'hi recloïa els matins per treballar-hi, i dedicava les tardes a la docència a la Universitat, on explicava les seves tres assignatures (Geobotànica, Criptogàmia i Fanerogàmia) en hores successives, sense aparentar cap mena de cansament. La Flora dels Països Catalans continuà gestant-se a l'Institut Botànic quan, per incompatibilitat, deixà de ser-ne director. Revisava la Flora tenint a la vista el material d'herbari i les fonts a partir de les quals dibuixava els mapes de distribució de cada espècie als Països Catalans i a Europa. La seva dona Margarida Masclans s'ocupava de la realització de les il·lustracions necessàries.

En 1963 fou rebut membre de la Real Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, amb un discurs d'ingrés sobre *Botànica y Geografía*, que ens impressionà molt a la nostra època d'estudiants, i fou considerat per botànics contemporanis com una mena de document fundacional teòric de la Fitogeografia a la península ibèrica.

En 1964 entrà a la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, on va tenir un paper molt actiu (president de la secció, iniciador del projecte «Flora i cartografia de les plantes, els fongs, i la vegetació») fins que la seva malaltia atacà per la base la memòria on residia la seva extraordinària experiència.

La feina realitzada per Bolòs és ingent i difícil de resumir amb poques pàgines. Hi ha alguns aspectes que criden l'atenció, com ara l'elevat nombre de llibres (un tret més freqüent en els camps de les humanitats) i, especialment el predomini de treballs d'autoria única (177) o amb ell com a primer autor (68), d'un total de 250. El seu programa i ritme de treball i el seu nivell d'exigència no el feien gaire inclinat a

l'autoria en equip, que per ell era més aviat un fre. Caldria exceptuar-ne la *Flora dels Països Catalans*, feta en estreta col·laboració amb Josep Vigo, i els projectes tardans com l'*Atlas Corològic* i la *Cartografia vegetal*, i l'obra potser més difosa, *La flora manual dels Països Catalans*, feta en col·laboració amb Josep Vigo, Ramon M. Masalles i Josep M. Ninot, que ha arribat ja a la seva tercera edició (2005) i és la flora estàndard utilitzada per professors, estudiants de biologia, naturalistes i també per botànics professionals.

En el camp de la corologia de les plantes vasculars, aplegà un gran nombre de dades i notes de camp, sense passar per alt les plantes freqüents, sovint negligides pels botànics més aviat atrets per les plantes rares o crítiques. Publicà diverses anàlisis corològiques (plantes estepàries, flora balear, Montseny) i col·laborà a la cartografia corològica clàssica de Meusel. Però la seva principal iniciativa en aquest camp fou l'*Atlas corològic dels Països Catalans*, una obra col·lectiva que ja ha publicat més de 3.500 mapes de distribució d'espècies presents en l'àrea d'estudi, mapes també consultables *on-line*.

L'activitat en Fitocenologia (estudi de les comunitats de plantes vasculars) va començar en la dècada dels 40, per la recomanació de Font i Quer i pel contacte (primer indirecte i després com a company d'exploracions i coautor) amb Josías Braun-Blanquet, el creador del mètode fitosociològic sigmatista (de SIGMA, Station Internationale de Géobotanique Méditerranéenne et Alpine). Aquest mètode permetia un estudi d'àrees de suficient amplitud com per a proposar-se un programa que cobria la totalitat dels Països Catalans, aleshores gairebé *terra ignota*, un projecte que anà realitzant de forma metòdica. La descripció i interpretació de la vegetació (per exemple, escatint la vegetació potencial de cada àrea) exigia la prèvia tipificació de les comunitats, basada en un gran nombre d'inventaris. Com que aquests es basen en una llista completa de les espècies presents en una parcel·la homogènia, la presa de dades exigeix una enorme capacitat per a la identificació de moltes espècies, facilitada pel gran coneixement que Bolòs tenia de la flora vascular dels Països Catalans i dels herbaris de l'Institut Botànic. En l'aspecte metodològic, Bolòs va ésser més aviat caut i partidari de l'estabilitat de les interpretacions i tipificacions, intentant evitar els abusos i vacil·lacions que més d'un cop han desacreditat el treball fitocenològic.

El seu coneixement de l'alemany li permeté visitar i col·laborar amb l'especialista alemany en distribució de les plantes de l'Europa mitjana, Hermann Meusel, de qui aprengué la importància de la corologia vegetal, la relació fluïda amb l'escola fitosociològica alemanya de Reinhold Tüxen, i amb Heinrich Walter, de qui traduí al català dues edicions de la seva obra bàsica, *Vegetació i zones climàtiques del món*. També li permeté, seguint les passes del seu mestre Font i Quer, la traducció de tres de les edicions del llibre de text de Botànica estàndard, el famós Strasburger, amb el qual aprengueren botànica la meua generació i moltes de posteriors.

El mètode sigmatista li permeté per una banda elaborar visions sintètiques sobre la vegetació de Catalunya (la distribució geogràfica de les clímax a Catalunya, les zones de vegetació de Catalunya, els estatges de vegetació als Pirineus, o una síntesi

general de la vegetació de Catalunya i depressió de l'Ebre), i per l'altra, la planificació de la cartografia de la vegetació, on intervingué en la preparació d'alguns dels fulls 1:50000, i en la del mapa de la vegetació potencial de Catalunya a escala 1:250000. Bona part d'aquesta feina, basada en el reconeixement de les comunitats vegetals terrestres i en llur distribució, representa també una sòlida contribució a la geografia i a l'estudi dels paisatges.

Un coneixement tan detallat dels Països Catalans el portà a preocupar-se, en dades en què gairebé ningú no en parlava, dels problemes de gestió del territori i de la protecció del medi natural (incendis, repoblacions, urbanització descontrolada del bosc). El seu discurs *La conservació de la natura i els seus fonaments* (1973), representa una posició clarivident i ferma davant dels conflictes que oposen els interessos immediats als de les generacions futures, i una formulació *avant la lettre* dels principis que havien de presidir l'universalment acceptat, i ara fins i tot ultrapassat, principi de la gestió sostenible. En molts articles en medis de comunicació, Bolòs intentà influir sobre una opinió pública, aleshores adormida i miope. La seva visió fou fonamental en la redacció de *Natura: ús o abús. Llibre blanc de la gestió de la natura dels Països Catalans*, dirigida per Ramon Folch, tant la primera edició (1976) com la segona (1988). Aquesta obra ha estat la base de l'ordenació de l'espai, tria d'àrees protegides, mesures de gestió, etc. en tots els Països Catalans. Des de bon principi, es va implicar en la defensa activa de la natura, amb articles en revistes i diaris, informes, formant part d'organismes oficials, etc.

Profundament involucrat en la cultura catalana, va ser important la seva influència en la fixació dels termes botànics, tant els especialitzats com els populars, de cara a la redacció de la Gran Enciclopèdia Catalana i després en les dues edicions del Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, normatiu. Redactà sempre en un català modèlic i entenedor, intentant no separar-se sempre que era possible dels termes especialitzats utilitzats internacionalment (formes cultes). Els correctors ens comentaven que era molt rar trobar esmenes a introduir en els seus textos.

En el camp del lèxic botànic castellà, col·laborà en el *Diccionario de Botánica* de Font i Quer i adoptà solucions en la línia d'aquest i dels seus assessors, d'una forma molt més raonable i ajustada a l'etimologia que la que ha estat seguida en diverses ocasions desafortunades, per la Real Academia Española.

Tots els que l'hem conegut, estem d'acord en recordar el seu esperit rigorós i la solidesa de les seves aportacions científiques, que constitueixen un cos de doctrina coherent, així com la seva enorme capacitat de treball i la seva constància, gràcies als quals aconseguí tirar endavant els projectes en els quals s'embarcava, per extensos que fossin (com ara la Flora dels Països Catalans, en la qual esmerçà 35 anys). Sembla ben evident que una bona part de l'energia que li permeté realitzar una obra tan vasta, basada en molt contacte amb el terreny, la tragué del gran amor que sentia pel seu país.

La seva vida es desenvolupà des de molt aviat en ambients acadèmics, entre persones profundament dedicades a la ciència i a la cultura. A vegades, ens feia patir l'aclaparadora quantitat de feina que requeia sobre ell i ens feia témer que la seva

capacitat no en restés compromesa. No fou així. Un cop jubilat continuà intensament dedicat a la seva feina, amb una certa delectació cap al tracte dels seus néts. La seva malaltia, que li afectà la memòria i després la pròpia consciència d'ell mateix, li sobrevingué quan havia acabat el gruix del que creia pendent.

Oriol de Bolòs i la criptogàmia

Bolòs inclogué alguns briòfits i líquens en molts dels seus inventaris, seguint l'exemple de Braun-Blanquet, però de forma directa, no es dedicà a les plantes no vasculars.

Ara bé, és important assenyalar que se sentia hereu de l'obra iniciada per Font i Quer i continuada pel seu pare Antoni, al front de l'Institut Botànic. El concepte que Font i Quer tenia de la Botànica, i que aplicà des del primer moment a la seva obra de direcció de l'Institut, abastava tots els grups d'organismes inclosos per Linné en les seves obres de botànica, incloent les plantes no vasculars, que el gran botànic suec havia arraconat en una de les seves 24 classes, que anomenà *Cryptogamia*. Font i Quer havia intentat impulsar l'estudi de totes les plantes no vasculars de Catalunya. En aquesta línia, trobem el seu valuós intent de desenvolupar la Micologia, amb treballs propis, estimulants a micòlegs del país, com Joaquim Codina, i portant a Catalunya grans experts com René Maire (1931 i 1933), Roger Heim (1932) i Rolf Singer (1934), dins del que anomenà Pla Quinquennal Micològic de Catalunya. També intentà desenvolupar la Lliquenologia (adquisició de l'herbari de Manuel Llenas, direcció de la tesi doctoral d'Antoni Esteve i Subirana), i ja en els temps difícils de la postguerra va fer el mateix amb la Briologia (recolzament del treball de Prudenci Seró, Creu Casas, Josep Vives, Monserrat Ubach) i la Ficologia (primers treballs de Ramon Margalef, de Carles Bas). Antoni de Bolòs feu sempre costat a aquesta orientació, i repregué la invitació de micòlegs estrangers (André Bertaux, 1961) i reinstaurà les exposicions de bolets, iniciades per Codina i continuades per Font, ja com a activitat de l'Institut Botànic. L'exposició de l'any 1963 a la capella de l'Hospital de la Santa Creu fou decisiva en despertar el nostre interès vers la Micologia. Bolòs explicà, des de 1953 fins a 1975 l'assignatura de Criptogàmia, de curs complet, estructurada segons el *Syllabus der Pflanzenfamilien*, de Engler, i segons els llibres de Wettstein i de Strasburger, amb una certa influència de l'obra de Chadeffaud. També va fer els possibles per desenvolupar les classes pràctiques d'aquesta matèria, malgrat el minúscul laboratori disponible, privat de col·leccions i gairebé sense material òptic. Les pràctiques, encomanades primer a Josep Vives i Codina i després a qui això signa, que va rebre «carta blanca» per organitzar-les, es basaven molt en excursions i treballs de camp, i miraven de compensar amb entusiasme la manca de llibres i d'experiència dels professors.

Seguí també decididament la orientació de Font i Quer, continuant la política d'invitació de grans experts, sobretot francesos (Georges Malençon, Georges Bertault, el mateix Singer) perquè fessin prospeccions en àrees mal conegudes dels Països Catalans. Dirigí personalment la primera campanya, al País Valencià meridional (1969), i organitzà i finançà les següents: Mallorca i Menorca (1970), ponent de Catalunya

(1973), Catalunya (1974), sud d'Alacant (1978), posant-les sota la direcció de qui això signa. Els resultats foren sempre d'un gran interès, i es preocupà que s'editessin aviat, amb qualitat i amb profusió de dibuixos originals, a *Acta Phytotaxonomica Barcinonensia*. Continua organitzant desde l'Institut Botànic l'exposició anual de bolets, inicialment i durant molts anys a la sala cèntrica del Palau de la Virreina, i facilità l'organització (1971 endavant) del Cursets de Micologia «El món dels Bolets», que crearen un grup força ampli de naturalistes interessats en Micologia. Alguns d'ells acabarien fent recerca de qualitat i integrarien el nucli bàsic de redactors de la *Revista Catalana de Micologia*, la publicació més prestigiosa de la Societat Catalana de Micologia (SCM). Bolòs, que havia acollit les primeres reunions de micòlegs al Departament de Botànica, que ell dirigia, quan l'esmentada societat fou fundada, formà part de l'equip fundador. Posteriorment, la SCM el nomenà Soci Honorífic.

Pel que fa a la Lliquenologia, dirigí la tesi de qui això signa, relacionant-la amb els coneixements ja disponibles sobre ecologia vegetal a l'àrea dels Monegres, derivats de la tesi doctoral de Jaume Terradas, també dirigida per ell. Aquesta labor atragué la col·laboració del micòleg Malençon, ja esmentat, i del liquenòleg provençal Georges Clauzade, que seria la figura bàsica en l'arrencada de la liquenologia a Catalunya.

Seguí treballant a l'Institut Botànic fins a l'inici de la seva malaltia, però, privat de capacitat decisòria, va veure, amb una certa resignació, com l'esperit de Font i Quer anava desapareixent de la nova orientació científica d'aquesta institució que, en els darrers decennis, s'ha limitat a la recerca en l'àmbit de les plantes vasculares. Tot i això, el prestigi de Font i Quer, de l'Institut Botànic i dels que l'havien dirigit, entre els quals ell mateix, feu possible que un dels pares de la Lliquenologia nordafricana, Roger Werner, fes donació *post mortem* del seu herbari i biblioteca liquenològics a l'Institut Botànic.

Referències

- PAIROLÍ, M. (2001) *Oriol de Bolòs. Una vida dedicada a l'estudi de la Botànica*. Col·lecció Biografies. Fundació Catalana per a la Recerca. Barcelona 125 pp.
- VIGO, J. (1998) Oriol de Bolòs i Capdevila, fitogeògraf, fitocenòleg, botànic *Acta Bot. Barc.*, 45 (*Homenatge a Oriol de Bolòs*) 7-27.
- VIGO, J. (en premsa) Oriol de Bolòs i Capdevila (Olot 1924-Barcelona 2007). *Contributions to Science*.

Xavier LLIMONA